

УДК 821.161.2-321.4(Винничук)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-25>**ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕТРОДЕТЕКТИВУ
«ВІЛЛА ДЕККЕРА» ЮРІЯ ВИННИЧУКА****GENRE FEATURES OF THE RETRO DETECTIVE
"DEKKER'S VILLA" BY YURI VYNNYCHUK****Ліпницька І. М.,*****orcid.org/0000-0001-6318-3076****кандидат філологічних наук, доцент,**професор кафедри української літератури**Українського державного університету імені Михайла Драгоманова***Савченко І. В.,*****orcid.org/0000-0001-8279-2192****кандидат філологічних наук, доцент,**професор кафедри української літератури**Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

Стаття присвячена дослідженню жанрових ознак ретродетективу «Вілла Деккера» Юрія Винничука – титульного представника сучасної української постмодерністської літератури. У статті визначено домінантні ознаки ретродетективу як жанру, в контексті яких досліджено формальні ознаки роману «Вілла Деккера» як інваріанту жанру ретродетективу.

Доведено, що ретродетектив – синтетичний жанр, який відрізняється специфікою сюжетобудування: основний акцент в такій жанровій модифікації зроблено на історичних паралелях осмислення сучасності в контексті подій інших епох, а включення у твір широкого пласта історичних контекстів дає можливість сучасному читачеві не лише стежити за детективною інтригою, але і розгадувати численні покликання, алюзії, натяки, цитати тощо. Жанр ретродетективу Ю. Винничука поєднує елементи класичного та історичного детективу, психологічного роману, елементів пригодницького та політично-шпигунського жанрів, які динамізують сюжет, любовного та урбаністичного роману.

Розвиток сюжету роману нагадує лабіринт із несподіваними ходами, пастками, пошуками виходу тощо, а відтак передбачити розгортання дії, як і хід самого розслідування, розгадку таємничих жахливих подій, читачеві неможливо до самого фіналу. У романі паралельно розвивається декілька сюжетних ліній – кримінальна, політична, любовна, які постійно переплітаються, створюючи напружену та динамічну атмосферу.

Специфіка жанру ретродетективу Ю. Винничука полягає у здатності поєднувати різноструктурні семіотичні системи, реалізуючи властивість історичної багатшаровості жанру, коли кожен компонент несе в собі певну інформацію про минуле.

Ретродетектив «Вілла Деккера» якісно вирізняється з-поміж подібних жанрових форм точною реконструкцією атмосфери і реалій відповідної доби та панорамністю зображення конкретного історичного часу, акцентом на впізнаваних урбаністичних локаціях, синтезом містичних елементів та іронічної гри, традиційними для цього жанру напруженим та динамічним сюжетом.

Ключові слова: ретродетектив, детективний хронотоп, герой-розслідувач, міدل-література, Ю. Винничук.

This article is devoted to the study of the genre features of the retro detective "Dekker's villa" by Yuriy Vynnychuk – the titular representative of modern Ukrainian postmodernist literature. The article identifies the dominant features of the retro detective as a genre, in the context of which the formal features of the novel "Dekker's villa" as an invariant of the retro detective are studied.

It is proved that the retro detective is a synthetic genre that is distinguished by the specificity of plot construction: the main emphasis in such a genre modification is made on historical parallels of understanding the present in the context of events of other eras, and the inclusion of a wide layer of historical contexts in the work allows the modern reader not only to follow the detective intrigue, but also to unravel numerous references, allusions,

hints, quotes, etc. The genre of the retro detective Yu. Vynnychuk combines elements of a classical and historical detective, a psychological novel, elements of adventure and political-espionage genres that dynamize the plot, a love and urban novel.

The development of the plot of the novel resembles a labyrinth with unexpected moves, traps, searches for a way out, etc., and therefore it is impossible for the reader to predict the unfolding of the action, as well as the course of the investigation itself, the solution of mysterious terrible events, until the very end. Several plot lines develop in parallel in the novel – criminal, political, love, which are constantly intertwined, creating a tense and dynamic atmosphere.

The specificity of the retro-detective genre of Y. Vynnychuk lies in the ability to combine differently structured semiotic systems, realizing the property of the historical multi-layeredness of the genre, when each component carries certain information about the past.

The retro detective "Dekker's villa" qualitatively stands out among similar genre forms with its accurate reconstruction of the atmosphere and realities of the corresponding era and the panoramic depiction of a specific historical time, its emphasis on recognizable urban locations, its synthesis of mystical elements and ironic play, and its tense and dynamic plot, traditional for this genre.

Key words: retrodetective, detective chronotope, hero-investigator, middle literature, Yu. Vynnychuk.

Постановка проблеми. Жанрова парадигма сучасної літератури надзвичайно рухлива. Постмодернізм інспірував виникнення цілої низки синтетичних жанрів, які урізноманітнюють літературний процес новими формами та насиченою тематикою, забезпечуючи найрізноманітніші потреби читача: від інтелектуальної до розважальної прози міddl-прози. Серед таких жанрів і ретродетектив, про популярність якого свідчать не лише тиражі найвідоміших творів зарубіжної літератури, але й звернення до цього жанру українських письменників, більшість з яких є авторами «серйозної» літератури.

До таких письменників належить Юрій Винничук, один із чільних представників української літератури межі ХХ–ХХІ ст., творчість якого є яскравим зразком постмодерністського дискурсу сучасного літературного процесу. Прозовий доробок письменника відзначається актуальністю порушених суспільно-політичних питань минулого та сучасного буття українців, жанровою експериментальністю, пошуками ресурсів для оновлення формальних ознак сучасної української епіки.

Розширюючи амплітуду жанрової природи українського роману, Ю. Винничук експериментує з елементами психологічної, історичної, біографічної, пригодницької, фантастичної, готичної романних форм. Особливо цікавим видається один із останніх експериментів митця – ретродетектив. У творчості Ю. Винниченка два ретродетективи. Першою спробою стала повість «Нічний репортер» (2019), який дістав неоднозначну критику – від негативної (Я. Поліщук) до цілком позитивної (К. Родик). Однак письменник не зупинився і 2021 року опублікував ще один ретродетектив «Вілла Деккера», в якому продовжив історію головного героя і деякі сюжетні лінії. Проте останній твір досі не став об'єктом наукового дослідження в українському літературознавстві, хоча автор надав ретродетективу «Вілла Деккера» нових структуротворчих якостей, посилив історичну основу роману, ввівши його в дискурс Другої світової війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчість Ю. Винничука як представника постмодерної прози сьогодні привертає увагу багатьох літературознавців: Я. Поліщук та І. Бондарем-Терещенко акцентували на постмодерних рисах прози митця; І. Ковбаса, Р. Харчук, М. Рябченко, С. Чернюк та ін. особливою рисою романної творчості Ю. Винничука вважають оригінальну комбінацію елементів різних жанрових видів роману: детективу та хорору, фентезі та історичного роману, еротики та пригод, які органічно поєднуються засобами іронії, гротеску та бурлеску. Форми комізму, які широко використовує письменник, досліджує Р. Семків, який простежив генезу стилю письменника, що розвивається від готичних та ранньомодерних «засновків до стилізацій та містифікацій, характерних для постмодерного світогляду» [1, с. 94]. Основне завдання митця, на думку Я. Голобородька, «адаптувати цінності з західно-

європейської та східноєвропейської літератури до українського літературного контексту і пропонувати фабульно-образну стилістику, яка раніше не застосовувалася для приготування національного літературного меню» [2, с. 101]. У цьому сенсі автор, експериментуючи в різних жанрах та наближаючи національне письменство до провідних тенденцій світового мистецтва слова, спробував себе і в жанрі ретродетективу. Роман «Вілла Деккера» викликає інтерес як один із інваріантів жанру ретродетективу. Сучасні науковці активно вивчають цей жанр, визначаючи його синтетичну жанрову природу. Так, О. Харлан відзначила провідні риси ретродетективу, проаналізувавши англійські романи, літературознавці В. Гусєв, Н. Валуєва, Г. Ключіко акцентують увагу на генологічних рисах цього виду детективу, сюжетних компонентах, просторо-часовому континуумі, дослідивши великий пласт зарубіжних зразків жанру. Акцент на формальних якостях українського ретродетективу як інваріанту детективу зробила в своїй дисертації дослідниця Я. Бригадир, яка простежила генезу та розвиток цього жанру в національному письменстві та визначила тематичний діапазон вітчизняного жанру, однак роман «Вілла Деккера» Ю. Винничука ще не став об'єктом її аналізу, оскільки з'явився пізніше.

Метою дослідження є аналіз типологічних ознак ретродетективу, жанрова природа роману Ю. Винничука «Вілла Деккера», особливості сюжетотворення та стильової специфіки твору, функціонування історичного компонента в романі.

Виклад основного матеріалу. У сучасній постмодерній літературі жанр детективу є одним із найулюбленіших жанрів масової літератури, однак, як і більшість романних форм, детектив зазнає кардинальних змін – стає продуктом багатожанрового синтезу. Серед сучасних модифікацій жанру детективу виділяють: інтелектуальний, психологічний, іронічний, політичний, шпигунський, трилер тощо. Особливе місце в українській літературі сьогодні займає ретродетектив. Науковці вважають, що ретродетектив має багато спільного з історичним детективом, Як слушно підкреслює О. Харлан, «історичний детектив – це твір, присвячений минулим подіям, у якому достовірно і в деталях відтворюється зображувана епоха, незалежно від того, чи є там історичні персонажі чи немає» [3, с. 85]. Однак ретродетектив має власні генологічні якості. Обов'язковими елементами жанру є містифікація події, історичне тло, достовірна історична атмосфера, соціальний аналіз буття суспільства відповідної історичної епохи, багатолінійний, насичений різноманітними подіями сюжет, детективний елемент, протистояння злочинців та розслідувачів злочинів, пародійність, гра тощо. До цього жанру відносять романи «Ім'я рози», «Баудоліно» У. Еко та твори послідовників письменника – Д. Брауна, К. Дж. Сенсома, Є. Тейлора, А. Маццоли, Р. Маккамона, Х.-К. Сомоза, та ін.

Популярністю серед читачів цей жанр завдячує декільком чинникам. По-перше, це інтерес до таємничих подій минулого, які є структуротворчим компонентом сюжету ретродетективу. Амплітуда історичного матеріалу, який використовують письменники, досить широка: від найдавніших часів історії цивілізації до подій середини ХХ ст. По-друге, в ретророманах часто з особливою ретельністю зображується тоpos (найчастіше урбаністичний), що дає читачеві можливість не тільки дізнатися про те, як виглядала та чи інша місцевість у недавньому чи далекому минулому, але також порівняти минуле та сьогодення.

Важливу роль у створенні та підтримці ретрокомпоненту відіграють власні імена, особливо особисті імена та патроніми. Сенс ономастикону в творах роману також вказує на час і місце дії і є важливим аспектом ретрокомпоненту.

На відміну від інших типів ретропрози, зокрема історичного роману, як зазначає Я. Бригадир, ретродетектив відрізняє наявність авантюрно-пригодницької історії, яка розгортається або «довкола скарбів, раритетів, часто відомих художніх полотен, стародруків чи мистецьких творів, може бути доповнена любовною історією», або «пов'язана з відомими подіями або діями, однак значні історичні трансформації в творах зображуються лише побіжно» [4, с. 86]. Ретродетектив задовольняє не тільки естетичні, морально-етичні та пізнавальні потреби читача, але виконує розважальну функцію та водночас створює можливості для реалізації

потреб читача інтелектуального характеру, пропонуючи реципієнтові своєрідну гру в розгадуванні кримінальних таємниць та загадок, пов'язаних із подіями минулого. І в цьому сенсі ретродетектив близький до з таких сучасних способів інтелектуального проведення часу, як комп'ютерні ігри, квести, клуби за інтересами тощо.

Ретродетектив – синтетичний жанр. Він має, схожі з історичним детективом риси, однак відрізняється специфікою сюжетобудування: основний акцент в такій жанровій модифікації на історичних паралелях осмислення сучасності в контексті подій інших епох і навпаки, включення у твір широкого пласта як художніх, так і історичних текстів, що дають можливість сучасному читачеві не лише стежити за детективною інтригою, але і розгадувати численні покликання, алюзії, натяки, цитати тощо. Як підкреслюють автори колективної монографії «Ретродетектив як жанр міدل-літератури», провідним сюжетотворчим елементом ретродетективу є «процес розслідування злочину, що протікає в художній моделі світу, стилізованого під тексти, що репрезентують певну історичну епоху» [5, с. 21]. До цього жанру можна віднести твори сучасних ретродетективістів М. Краєвського, М. Вронського, К. Бохуса та ін. В українській літературі ознаки ретродетективу мають твори «Око прірви» В. Шевчука, «Маска» В. Лиса, «Капітан Алоїз» О. Гавроша, «Хроніка пригод Геня Муркоцького» О. Думанської, «Срібний павук» В. Кожелянка, «Куля для вовкулаки. Нотатки Семена Паливоди» Ю. Сороки та ін.

Свою версію цього рухливого синтетичного жанру дав у власній творчості Ю. Винничук, який 2019 року опублікував ретродетективний роман «Нічний репортер», матрицею якого, як і більшості творів Ю. Винничука, стало місто Львів, а історичною епохою, неодмінною складовою цього жанру, – переддень окупації Західної України радянськими військами та початку Другої світової війни. В основу твору покладено події, що відбулися у Львові у вересні 1938 року. Головний герой журналіст Марко Крилович разом із комісаром львівської поліції проводить розслідування смерті кандидата на посаду президента міста. Сюжет роману відзначається динамічністю, заплутаним сюжетом і витонченим галицьким гумором.

Через рік після виходу «Нічного репортера», Ю. Винничук публікує новий ретродетектив «Вілла Деккера» (2021), пов'язаний із попереднім не лише жанровими особливостями, стильовою своєрідністю, але локацією головних подій – місто Львів, історичною епохою, головним героєм журналістом-детективом Марком Криловичем.

Роман, отже, став продовженням попереднього твору «Нічний репортаж», в основі якого складно вибудовані кримінальні головоломки переплітаються з авторським прочуттям до історії Львова.

Події другого роману розгортаються у Львові у серпні 1939 року, напередодні кривавих подій початку II світової війни, розділення Польщі між двома тоталітарними імперіями. Отже, атмосфера роману – передчуття невідворотності війни як великого жаху, яка передається автором в стилі готичних романів: Львів наповнюється чутками про жорстокі безглузді вбивства жінок, які вражають і жахають мешканців міста. Щодня в місцевій газеті у відділі кримінальної хроніки, де працює головний герой твору журналіст-репортер Марко Крилович, з'являється інформація про вбивство. Нагнітання тривожності в стилі жанру трилера на початку роману дещо врівноважує легковажність постаті головного героя, який ставиться до життя, як до цікавої гри.

Сюжет роману «Вілла Деккера» має складну розгалужену структуру: провідна сюжетна лінія твору ускладнюється розгортанням ще декількох, зокрема пов'язаних з передчуттям майбутньої катастрофи єврейського населення багатонаціонального Львова, особливостей побутування кримінального світу тощо. Багаті євреї, до яких поступово доходила інформація про ставлення фашистської влади Німеччини до цієї нації, відчайдушно шукають способи покинути Європу й вивезти власні кошти та цінності подалі, а оскільки було зрозуміло, що Польща ось-ось стане жертвою агресора, налякані люди часто ставали жертвами не лише аферистів, але звичайних злочинців, здатних на злочин, заради легкої наживи.

Історія будується на низці жахливих і загадкових подій: в один день знайшли мертву танцівницю з випаленими очима, попередньої ночі місцевий адвокат і його коханка згоріли живцем у його будинку, а водночас із міста зник місцевий гангстер Ігнац Деккер. У центрі цих, на перший погляд, не пов'язаних подій опиняються двоє друзів – Марко, якого в місті знають як «Нічного Репортера», і Роман Обух, комісар львівської поліції. Саме комісар звертається до відомого і популярного в місті журналіста за допомогою в розслідуванні однієї з цих справ, оскільки однією з жертв убивці стала і його донька. Розкриття злочинів ускладнюється вpleтанням у справу двох конкуруючих агресивних політичних сил: місто наповнене радянськими та німецькими резидентами, які мають підготувати мешканців до зустрічі з агресорами. Сюжет розкручується навколо питань: «Хто стоїть за цим усім?», «Куди зникають люди?», «Чи зможуть друзі розгадати убивства, перш ніж їхні життя опиняться під загрозою?».

Автор, спираючись на традиції детективного жанру, зокрема, французького письменника Гастона Леру (героєм його детективу «Таємниця жовтої кімнати» (1907) також був журналіст Рультабій, котрий переслідував злочинця-фантома Боллмейєра), та іронічних детективів французьких письменників М. Аллена та П. Сувестра (героєм яких був злочинець-фантом Фантомаса, а розслідувачами – комісар Жува та журналіст Фандор критично мислячий інтелектуал з розвинутою інтуїцією), формує образ головного героя, додаючи йому власне національних рис: розважливості, комунікабельності, сентиментальності у ставленні до рідного міста. Йому, як і герою Пуаро з романів Агати Крісті, завжди вдається опинитися в потрібному місці і потрібний час, щоб добути інформацію.

Розвиток сюжету нагадує своєрідний лабіринт із несподіваними ходами, пастками, пошуками виходу тощо, а відтак передбачити розгортання дії, як і хід самого розслідування, розгадку таємничих жахливих подій, читачеві неможливо до самого фіналу. У романі паралельно розвивається декілька сюжетних ліній – кримінальна, політична, любовна, які постійно переплітаються, що створює напружену та динамічну атмосферу подій та пошуків розгадок: вбивства дівчат; злочини проти євреїв (вбивства, обкрадання, обман); кримінальне життя Львова; історія Львова напередодні війни, який представлений як напружений простір передчуття катастрофи, що швидко наближається.

Розгортання жахливих злочинів переплітаються зі шпигунськими іграми, дипломатичними інтригами, аферами, пов'язаними із втечею євреїв за кордон перед загрозою Другої світової війни: *«Усі хочуть не тільки євреїв позбутися, а ще й на них заробити. На початках нацисти конфісковували у тих, які намагалися виїхати, лише 25 відсотків від вартості їхнього майна і коштів. З кожним роком цей відсоток продовжував рости. І до 1938 року вже становив цілих 90 відсотків»* [6, с. 35].

Увага автора прикута не лише до кримінального світу. Митець прагне відтворити повнокровне життя Львова напередодні війни і показує його як бенкет під час чуми: життя у місті розділяється на денне і нічне, на життя маргіналів і поважних громадян міста, бідних і заможних. Місто пропонує багато розважальних закладів для різних груп населення. Автор скрупульозно вимальовує не лише неповторну атмосферу міста, в якому вирує життя за часто неписаними законами різних соціальних та національних груп населення, топографічно точно відтворює карту Львова, місця злочинів, фіксує увагу читача на топосах і архітектурних спорудах, яких з різних причин сьогодні вже немає, але які в історії роману відіграли важливу роль. Письменник, відтворює атмосферу старих вулиць, кнайп і ресторанів, специфічну мову львів'ян, причому різних етносів і соціальних груп, зокрема, гвару та аргю кримінального світу.

Окрім цього, традиційно для романів Ю. Винничука, на фоні усіх подій у творі розгортається любовна сюжетна лінія. Марко Крилович, енергійна, творча особистість, привабливий зовні молодий галичанин утілює донжуанівський тип героя, який притягує до себе увагу жінок. Такий у всіх відношеннях позитивний герой (який дуже нагадує різних літературних аматорів-розслідувачів від Фандора уже згаданих авторів до Джима Квіллера сучасної рома-

ністки Л.Д. Браун) створює особливу привабливість твору, нагадуючи улюблені любовні романи з еротичними елементами: «Я намащував канапки маслом та кав'яром і підносив їй до вуст, вона відкушувала і жувала, не зводячи з мене очей. Я відчував, як починаю наливатися полум'ям кохання. Воно вже палахкотіло й гуло в мені, як у кратері» [6, с. 137].

Систему образів розширюють розмаїті жіночі образи, які відрізняються темпераментом, рисами характеру, зовнішністю, але є те, що у творі об'єднує жінок, – спонтанність поведінки. Вони швидко і легко вступають в інтимні стосунки з головним героєм, створюючи додатковий елемент сюжету.

Специфіка жанру ретродетективу Ю. Винничука полягає у здатності поєднувати різноструктурні семіотичні системи, реалізуючи властивість історичної багатошаровості жанру, коли кожен компонент несе в собі певну інформацію про минуле. Це стосується усіх побутових описів роману: зовнішності персонажів, одягу, який вони носять; страв, які їдять; меблів, які їх оточують; слів, які вони вимовляють; подій, які обговорюють тощо.

Висновки. Роман «Вілла Деккера» Ю. Винничука свідчить про рухливість і синтетичність сучасного детективного жанру, в якому поєднуються: елементи класичного детективу, історичного детективу, психологічного роману, елементів пригодницького та політично-шпигунського жанрів, які динамізують сюжет; любовного та урбаністичного роману.

Ретродетектив «Вілла Деккера» якісно вирізняється з-поміж подібних жанрових форм точною реконструкцією атмосфери і реалій відповідної доби та панорамністю зображення конкретного історичного часу, акцентом на впізнаваних урбаністичних локаціях, синтезом містичних елементів та іронічної гри, традиційними для цього жанру напруженим та динамічним сюжетом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Семків Р.А. Юрій Винничук як центральна постать галицької бурлескної літератури. *Після модернізму*. 2012. С. 83–98. URL: <http://surl.li/oryda> (дата звернення 15.10.2024)
2. Голобородько Я. Артеграунд. Український літературний істеблішмент: 36 статей. К.: Факт, 2006. 180 с. URL: <http://surl.li/orydu> (дата звернення 22.10.2024)
3. Харлан О. Д. Ретродетектив у сучасній європейській літературі: модифікації жанру. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2010. Т. 135. Вип. 122. С. 84–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2010_135_122_20 (дата звернення 22.10.2024)
4. Бригадир Я. О. Український ретродетектив початку ХХІ століття: генеза і жанрові особливості: дис... канд. філол. наук: 10.01.01 «Українська література». Київ, 2017. 234 с. URL: <https://surl.li/cisvaj> (дата звернення 10.12.2024 р.)
5. Гусев В.А., Валуєва Н.М., Ключко Г.С. Ретродетектив як жанр міدل-літератури. Монографія / За ред. В. Гусева. К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2015. 160 с. URL: <http://surl.li/orygc> (дата звернення 07.10.2023)
6. Винничук Ю. П. Вілла Деккера: роман. Харків: Фабула, 2021. 301 с.